

Razvoj govora

Kotarac, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:845995>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-25**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

PETRA KOTARAC

ZAVRŠNI RAD

RAZVOJ GOVORA

Petrinja, travanj 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(PETRINJA)

PREDMET: Uvod u komunikologiju

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Petra Kotarac

TEMA ZAVRŠNOG RADA: Razvoj govora

MENTOR: Mario Dumančić

SUMENTOR: Ana Valjak Čunko

Petrinja, srpanj 2017.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
SUMMARY.....	4
1. UVOD.....	5
2. GOVOR I RAZVOJ GOVORNOG IZRAZA KOD DJECE	7
3. PODRUČJA ZA JEZIK I GOVOR	9
3.1. WERNICKEOVO PODRUČJE	9
3.2. BROČINO PODRUČJE.....	9
4.1. PREDLINGVISTIČKA FAZA	10
4.1.1. <i>Fiziološki krik ili faza gugutanja.....</i>	<i>11</i>
4.1.2. <i>Faza brbljanja.....</i>	<i>12</i>
4.2. LINGVISTIČKA FAZA	12
5. KOMUNIKACIJA.....	14
5.1. VERBALNA KOMUNIKACIJA	14
5.2. NEVERBALNA KOMUNIKACIJA	15
5.3. SLUŠANJE	15
6. GOVORNO- JEZIČNE TEŠKOĆE	16
6.1. USPORENI GOVORNO- JEZIČNI RAZVOJ	16
6.2. MUCANJE.....	17
6.3. BRADLALIJA	18
6.4. BATARIZAM.....	18
6.5. DISLALIA	19
6.6. POREMEĆAJ ČITANJA I PISANJA	20
6.7. POREMEĆAJ GLASA	20
6.8. UZROCI POREMEĆAJA IZGOVORA	21
7. ČIMBENICI KOJI UTJEČU NA RAZVOJ GOVORA	22
7.1. UROĐENOST SPOSOBNOSTI	22
7.2. MATURACIJA	23
7.3. UTJECAJ RODITELJA U GOVORNOM RAZVOJU	23
7.4. UTJECAJ ODGAJATELJA U GOVORNOM RAZVOJU	24
7.5. ULOGA IGARA U GOVORNOM RAZVOJU	25
8. MEĐUOVISNOST GOVORA I MOTORIKE	26
9. SPOLNE RAZLIKE U RAZVOJU GOVORA.....	27
ZAKLJUČAK.....	28
LITERATURA	29

SAŽETAK

Ovaj završni rad govori o govoru kao o socijalnom fenomenu koji se može razviti isključivo u socijalnim zajednicama. Bez drugih ljudi, on ne postoji, ne nastaje, ne razvija se. U radu se pojašnjavaju faze razvoja govora kod djece predškolske dobi od predlingvističke do lingvističke faze govora. Opisana su dva područja za jezik i govor te vrste komunikacije, verbalna i neverbalna, koje omogućuju prijenos poruke uz slušanje. Istaknute su pojedine govorne poteškoće koje sprječavaju djecu u uspješnom razvoju govora. Isto tako kao i čimbenici koji su navedeni u radu. Putem literature vidljiva je međuovisnost govora i motorike kao i spolne razlike u razvoju govora.

SUMMARY

This final work about the speech as a social phenomenon that can be developed exclusively in social communities. Without other people, it does exist, does not occur, not developed. This paper clarifies the phase of speech development in children of preschool age from prelinguistic to linguistic stage speech. Described are two areas for language and speech of this kind of communication, verbal and nonverbal, that allow transmission of messages by listening. Highlights are certain speech difficulties that prevent children in the successful development of speech. Also as well as factors that are listed in the paper. Through literature is evident interdependence of speech and motor skills as well as gender differences in speech development.

1. UVOD

Govor je čovječja zvučna optimalna komunikacija oblikovana ritmotvornim jedinicama slogova, riječi i rečenice (Škarić, 2007) te je kao takav svojstven čovjeku, jedinom biću čiji su organi i psiha osposobljeni za govor. Govor ima važnu ulogu u životu ljudi te zbog složenog procesa i ranog razvoja govora kod djece bitna je osviještenost roditelja, odgajatelja i okoline kako pomoći djeci i poticati njihov razvoj govora kao i cjelokupni razvoj (Škarić, 2007). U ovom radu želim proučiti tijek razvoja govora, otkriti što sve utječe na govor, usmjeriti pažnju na mogućnost pojave govorno-jezičnih teškoća te na važnost pravovremenog prepoznavanja određene teškoće. Istražiti moguće posljedice u zaostajanju govora te kako pravodobno tražiti pomoć u sprječavanju nastanka u odstupanju govora. Predispozicije za razvoj govora uvjetovane su genetikom, pa će dijete prvih 6 mjeseci svog života razvijati osnovu za kretanje u početke pravog govora (Škarić, 2007). Govor oblikuje čovjekov način razmišljanja, način na koji on razumije svijet ali i samog sebe. Govorom započinje proces uključivanja djeteta u njegovu zajednicu. Prije no što nauči govoriti, dijete mora naučiti slušati. No komunikacija se počinje javljati već u najranijoj dobi kod dojenčadi, pomoću različitih načina razumijevanja koji proizlaze iz socijalne interakcije (Škarić, 2007).

Prvi dio „Govor i razvoj govornog izraza kod djece“ bavi se razmatranjem važnih zakonitosti ispravnog razvoja govora. U drugom dijelu „Područja za jezik i govor“ opisana su dva područja mozga zadužena za govorne funkcije. U trećem dijelu „Faze govora kod djece predškolske dobi“ bit će opisan tijek razvoja govora, koji je podijeljen u dvije faze: predlingvistička i lingvistička faza. U četvrti dio „Komunikacija“ govori o tome što je komunikacija i o povezanosti verbalne i neverbalne komunikacije sa slušanjem. U petom dijelu „Govorno- jezične teškoće“ razmatraju se vrste najčešćih govornih poremećaja dječje dobi. Šesti dio „Čimbenici koji utječu na razvoj govora“ govori o različitim utjecajima na govor. Važno je poticati i njegovati govor kod djeteta stvaranjem poticajnog okruženja. U sedmom dijelu „Međuovisnost govora i motorike“ razmatra se činjenica da što je djetetova motorička aktivnost veća, tim se intenzivnije razvija njegov govor. Osmi dio „Spolne razlike u razvoju govora“ govori o podacima istraživanja spolnih razlika u razvoju.

Utjecaj okoline izuzetno je važan, jer se bez nje govor ne bi ni mogao razviti. Zbog toga je važna osviještenost okoline o važnosti njihovog utjecaja na dijete. Te njihovo pozitivno djelovanje i poticanje govora u svakodnevnim situacijama (Škarić, 2007). Razvoj govora kod djeteta složen je i suptilan proces na koji može utjecati mnogo različitih čimbenika, pa je upravo zbog toga obitelj, kao djetetovo najprirodnije okruženje, najbitnija u procesu razvoja govora, kao i ostalim razvojnim područjima (Škarić, 2007). Djeca se rađaju s velikim jezičnim potencijalom koji tijekom prvih nekoliko godina života omogućava da se govor razvija na nevjerojatan način (Škarić, 2007).

Zaostajanje u govornom razvoju može biti posljedica mnogih uzroka, a nije rijetko da se kod istog djeteta nađe njih nekoliko (Škarić, 1988). Pravodobno traženje pomoći, nakon čega slijedi dijagnosticanje i otkrivanje uzroka u govornom razvoju, može pomoći otklanjanju uzroka ili barem ublažavanju poremećaja.

Poticati govor kod djeteta, njegovati govor, znači razumjeti zakonitosti njegova razvoja, ali i individualnost svakog djeteta (Škarić, 1988). U skladu s tim potrebno je stvoriti okruženje koje će biti poticajno za govor. Prije svega, to se odnosi na stvaranje okoline u kojoj će se dijete osjećati sigurno i prihvaćeno. Za lakše svladavanje svakodnevnih životnih zadataka potrebna je suradnja. Djeca pristupaju u zajedničku suradnju putem socijalnih vještina koje također razvijaju od najranije dobi. Djeca dolaze u kontakt jedni s drugima putem prijenosa poruke odnosno komunikacijom. Poruke će se uspješno prenijeti ako dijete aktivno sluša. Slušanje odgajatelj može poticati kroz niz aktivnosti, tijekom prijenosa poruke uz slušanje su povezane verbalna i neverbalna komunikacija. Odgajatelj je nakon roditelja važan model po kojem djeca uče te je njegova uloga stvoriti verbalno pozitivno okruženje (Škarić, 2007).

2. GOVOR I RAZVOJ GOVORNOG IZRAZA KOD DJECE

Govor je temelj ljudske komunikacije i značajan je za cjelokupan djetetov razvoj. Već prva izgovorena riječ predstavlja veliku radost (Velički i Katarinčić, 2011).

Svjedoci smo vremena u kojem se u obitelji sve manje čita, pripovijeda i razgovara. Osim toga, s obzirom na odnos vremena provedenog u vrtiću i kod kuće, zadaća je vrtića kao odgojno – obrazovne ustanove osigurati djetetu i taj aspekt poticajnog okruženja i stjecanje kompleksnih govornih i jezičnih iskustava, kako bi na temelju njih dijete sukonstruiralo i konstruiralo vlastitu stvarnost. Govor je dio kulture i razvija se, dakle, ne samo govoreći, već i slušajući te, u suodnosu s drugim sudionicima, u kvalitetnom socijalnom okruženju (Velički, 2009).

Odgojitelj djetetu omogućuje poticajno okruženje za sve aspekte njegova razvoja pa i za govor. Da bi okruženje za govor bilo poticajno, osim „prostora za govor“ omogućavanja djetetu da govori u malim skupinama, u paru, ali i pred cijelom skupinom, potrebno je također djecu okružiti i kvalitetnim (jezičnim) sadržajima te im omogućiti da slušaju, odnosno čuju kvalitetan, posredovani govor (Velički, 2009). Dijete u svom iskustvu ne posjeduje takve sadržaje, naravno, ako ih prije nije čulo te se oni također mogu smatrati poticajnim okruženjem ako na „okruženje“ ne gledamo samo kao na materijalni kontekst (Velički, 2009).

Dijete pokušava oponašati svim osjetilima informacije koje prikuplja iz okoline i na taj način ono stvara svoj govor. Da bi dijete ovladalo govorom, treba postojati organska osnova za razvoj govora. Pod postojanjem prihvaćajući organske osnove, misli se na dobar sluh, govornu motoriku, zvukovno zahvaćanje glasova, normalnu inteligenciju, zvukovno zahvaćanje glasova, međusobno razlikovanje pojedinih glasova i jezične sposobnosti (Velički, 2009). Zavisno od svojih fizičkih i psihičkih sposobnosti i potreba – kao što uči trčati, hodati ili crtati, dijete usvaja osnovne elemente jezika. Sposobnost vladanja jezikom razvija se iz dječje potrebe da komunicira i potrebe da shvati svijet u kojem raste i u kojem se razvija (Velički, 2009).

Razvoj govora počinje prvim plačem novorođenoga djeteta. Svi zvukovi koje dijete proizvodi u prvim mjesecima jesu spontani i refleksni i vezani su uz djetetovo fiziološko stanje, stanje ugone ili pak neugode (Starc i sur., 2004).

U organizaciji koja uči, težište odgojno-obrazovnog procesa stavlja se na učenje čineći, kojim se nastoji omogućiti aktivno konstruiranje znanja subjekta koji uči i to na svoj jedinstveni način (Velički, 2009). „Najvažnije od svega je da dijete uči čineći. Puzati ono uči puzajući. Hodati ono uči hodajući, a govoriti govoreći...“ (Velički, 2009). U takvom pristupu uloga odraslog je reaktivna, a pozicija djeteta aktivna. Pozicija odraslog odnosi se na indirektnu podršku učenju djeteta osmišljavanjem fizičkog i socijalnog okruženja koje promovira učenje čineći i sudjelujući (Velički, 2009).

Velički (2009.) naglašava kako je u ovom kontekstu dobro pitati se uči li dijete zaista govoriti samo govoreći ili su mu potrebni poticaji. Taj poticaj može biti dobar govorni uzor i kvalitetna govorna okolina te prostor za govor koji se odlikuje različitim aspektima. Da bi govor bio ostvaren u načelu, (ako nije monološki) mora biti upućen nekome i od nekoga prihvaćen i kao takav prepoznat. Štoviše, poruka mora biti očitana i vraćena. Kod usvajanja govora u dječjoj dobi izuzetno je jaka socijalna povratna informacija koja bijaše takva da dijete izgovara rečenice i gleda kako će na njih okolina reagirati, hoće li ih vratiti kako bi ih popravilo ili će ih prihvatiti. Na točno ovakav način djeca uče govoriti - govoreći, ali i slušajući. U cijelom predškolskom odgoju vanjska povratna informacija znatno je jača od unutarnje.

Dijete rječnik bogati na različite načine - stvaranjem vlastitih jezičnih konstrukcija, oponašanjem govora okoline, odnosno na temelju iskustva i urođenih procesnih mehanizama za stvaranje govora „Određeno iskustvo, poticaj okoline i oponašanje nužan su preduvjet za razvoj govora, kao što je to i kvalitetno razvijena urođena sposobnost za govor na temelju koje će se razvijati govorne sposobnosti“ (Apel, Masterson, 2004., prema Velički, 2009).

Ako želimo da dijete kreativno djeluje u govoru i bude sposobno za izražavanje, onda mu trebamo pružiti mogućnost slušanja različitih kvaliteta govora i njegov dublji smisao, a na temelju toga dijete stječe percepciju i stvara poveznicu. Takvo iskustvo dijete stječe slušanjem priča, bajki i poezije, a zatim i kreativnim jezičnim igrama u kojima u jednom aspektu smislenost može izraziti. Komunikacija s djecom neophodno je potrebna za zdrav razvoj govora. U prvih sedam godina života dijete je posebno otvoreno za oponašanje uzora. Uzor djeluje više od sveg odgajanja. Djetetu samo moramo omogućiti da bude u blizini svoga uzora (Velički, 2009.).

Stjecanje zajedničkih iskustava u cijelome djetinjstvu igra veliku ulogu, a ta je uloga posebno značajna u prvim godinama života (Velički, 2009). Slika koju odrasli daju djetetu obilježava dijete u puno većoj mjeri od bilo kojih drugih odgojnih metoda i pravila. Izuzetno se naglašava kako se poticanje govornog razvoja djece ne može sažeti isključivo u kratke programe ili aktivnosti ograničene vremenom. Komunikacija s djecom odvija se uvijek i u svakom trenutku koji s djecom provodimo. Odgojitelj bi trebao uvijek iznova propitivati svoje ponašanje kao i svoje postupke, a također bi trebao i propitivati vlastiti govor, govor koji nudi djeci te govorno-jezične i književno umjetničke sadržaje kojima djecu okružuje, njihovu primjerenost te adekvatnost okruženja za slušanje i primanje takvih sadržaja. Tek analizom vlastita govora, ističe Velički (2009.), može se doći i do osnovnih zaključaka o govoru djece u određenoj skupini.

3. PODRUČJA ZA JEZIK I GOVOR

Čovjek je govor oblikovao da bi oblikovao sebe, jer govor oblikuje čovjekov način razmišljanja i razumijevanja svijeta (Jelčić Jakšić, 2008).

Osobito su važna dva područja mozga zadužena za jezik i govor – Wernickeovo područje u sljepoočnom režnju koje služi razumijevanju govora te Brocino područje, specijalizirano za produkciju govora. Ta dva područja međusobno su usko povezana jedan s drugim ali i s ostalim moždanim područjima. Određeni dijelovi mozga specijalizirali su se tijekom evolucije za preuzimanje govornih funkcija (Šimić, 2008).

3.1. Wernickeovo područje

Wernickeovo područje obuhvaća stražnju trećinu gornjega sljepoočnog girusa, dijelove susjednih heteromodalnih područja i dijelove srednjega sljepoočnog girusa. Područje služi za analiziranje zvučnih informacija koje posredovanjem unutarnjeg uha, slušnog živca i jedara malog mozga dolaze do središta za govor; specijalizirano je za leksičke i semantičke aspekte jezika. Oštećenje dovodi do dvosmjernog neurološkog deficita (osoba ne može imenovati objekt koji mu se pokaže, ni pokazati objekt kad mu se kaže njegov naziv). Wernickeovo područje je transmodalno, koordinira recipročne interakcije između osjetnih reprezentacija riječi i simboličkih asocijacija koje im daju značenje. Oštećenje onemogućava dekodiranje u bilo koji osjetni modalitet, onemogućuje kodiranje (povezivanje) osjetnih percepata u odgovarajuće oblike riječi. Pogrešne riječi koje bolesnici s Wernickeovom afazijom izgovore umjesto onih koje su inicijalno zapravo 'htjeli' često su slične po značenju. Iz istog razloga oni često rabe riječi općeg značenja, npr. 'stvar', u zamjenu za one do kojih ne mogu doći (Šimić, 2008).

3.2. Brocino područje

Brocino područje obuhvaća dio lijevoga moždanog režnja, uključuje premotorički korteks i susjedna heteromodalna područja; specijalizirano je za artikulatorne, sintaktičke i gramatičke aspekte jezika. Područje ključnu ulogu u prevođenju neuralnih oblika riječi u njihove artikulatorne slijedove, ali također i u slaganju riječi u govor koji ima značenjski prikladnu sintaktičku strukturu. Oštećenja uzrokuju ideomotornu apraksiju (nemogućnost izvođenja složenih motoričkih zadataka, npr. nesposobnost da se nakon verbalnog upita pantomimom objasni upotreba objekta), premda osoba ne mora imati poteškoća u izvođenju istih pokreta nakon pokazivanja pokreta ili kad mu se pokaže stvarni objekt. Oštećenja Brocina područja poznata su pod nazivom Brocina afazija (Šimić, 2008).

4. FAZE GOVORA KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Poznavanje faza govornog razvoja jako je važno kako bi se dječji govor razumijevao i mogao poticati. „Djetetov govor treba pravovremeno i primjereno poticati pa se djetetu treba obraćati ispravno govoreći. Pogrešno je ispravljati ga i inzistirati da papagajski ponavlja riječi, fraze i rečenice. Ako smo mu dobar govorni model, dijete će samo, kada bude spremno, početi oponašati, upotrebljavati ispravne ili nove riječi.“ (Velički i Katarinčić, 2011).

Predlingvistička faza je razdoblje od rođenja do prve smislene riječi. Drugo razdoblje govora djece je lingvistička faza i ono se tiče razdoblja od prve smislene riječi odnosno rečenice do automatizacije govora (Velički i Katarinčić, 2011).

4.1. Predlingvistička faza

U početku, dijete s okolinom komunicira putem fiziološkog krika i refleksnog glasanja (Velički i Katarinčić, 2011). U tom periodu moguće je opaziti različite vrste glasanja, od plakanja, ispuštanja zvuka prilikom zijevanja, štućanja, uzdisanja, sve do kašljanja i kihanja. Krik koji dijete ispušta dominantni su zvukovi nalik samoglasnicima. Ovo je period prilagodbe mozga i živčanih putova, kao i artikulatora, na učenje i proizvodnju govornih glasova (Velički i Katarinčić, 2011). Prvi plač javlja se već u prvim sekundama nakon rođenja, i to je plač bez suza. Nakon 6. tjedna plač počinju pratiti i suze. Osim plača, dijete u najranijoj dobi komunicira i osmjehom. Tek oko 6. mjeseca života javlja se određeni, selektivan osmjeh, kojim dijete pozdravlja bliske osobe, dok na strance gotovo ne reagira. Sukladno razvojem u ostalim područjima, osmjeh u ovom razdoblju pokazuje poosobljavanje dječjeg komunikacijskog sustava (Morris, 2009).

Ovo je razdoblje važno za cjelokupni govorni razvoj jer se počinju stvarati prve, za govor važne senzomotoričke veze u živčanom sustavu (Posokhova, 1998). Novorođenče postupno uči kontrolirati izgovor glasova, kao i slušanje, što čini temelj za ostvarenje svjesnoga razvoja govora. Prvo dolazi do uspostavljanja kontrole nad intenzitetom, zatim nad visinom glasa, a na kraju i do kontrole pokreta govornih organa (Posokhova, 1998).

4.1.1. Fiziološki krik ili faza gugutanja

Dijete s navršenim prvim mjesecom života počinje formirati sve veći broj raznovrsnih glasova, te se počinju javljati gugutavi zvukovi (Posokhova, 1998). U tom periodu uglavnom prevladavaju zvukovi nalik na samoglasnike. Dječje glasanje kao priprema za pravi govor, u ovom razdoblju karakteristično je za novorođenčad u cijelom svijetu. U najranijoj fazi, dojenče je sposobno proizvesti nekoliko različitih vrsta „gundanja“, ovisno o raspoloženju, pa se tako razlikuju vrste gundanja za umor, neugodu, glad ili probleme s dojenačkim grčevima (Posokhova, 1998). Isto kao i gundanje, dojenče proizvodi različite vrste plača kako bi privuklo pozornost na zadovoljavanje određene potrebe. Oko 3. mjeseca života krik se počinje mijenjati, a dojenče postepeno ovladava intonacijom. Sve češće proizvodi prve glasove kojima izražava veselje (Posokhova, 1998).

Umjesto krika, s otprilike 12. tjednom života javlja se početno gukanje, kao reakcija na osmjeh te govornu i emotivnu interakciju roditelja s djetetom. Mrmljanje koje je do tad proizvodilo postaje čujno (Posokhova, 1998). Sposobnost da proizvodi zvukove sve više opčinjava bebu pa joj mrmljanje gotovo postaje opsesija. Glasa se u obliku gundanja i grubih zvukova, do trenutka kada proizvede prvi otvoreni samoglasnik. U tom trenutku počinje eksperimentirati sa samoglasnicima različite duljine (Posokhova, 1998).

Kako se bliži 4. mjesecu života, u ležećem položaju počinje proizvoditi slogove ku i gu, kako mu se jezik prirodno naslanja na meko nepce. Po početku glasanja ovim glasovima, faza je dobila naziv faza gugutanja (Posokhova, 1998). Gugutanje je raznolikije od plakanja, većeg raspona tonova, omogućava dojenčetu da postupno proširi svoje usmene sposobnosti, te da sve više ovladava svojim artikulatorima (Posokhova, 1998). Dojenče staro 4 mjeseca počinje imitirati i aktivno se smijati pri komunikaciji s odraslima. Suglasnici koji se počinju javljati u fazi gukanja uglavnom su reducirani, a javljaju se tijekom izdaha i postaju početkom ovladavanja govornim disanjem. Dijete ostvaruje intenzivni razvoj intonacijskog elementa govora, a glasovi koji se javljaju postupno se približavaju standardnim govornim glasovima (Posokhova, 1998).

Posokhova (1998.) smatra da je u ovom periodu odsutnost intonacije kod krika i gukanja, ili tiho gukanje, kao i odsutnost smijeha i dominacija nazalnih glasova u krikom simptom koji može ukazivati na neko oštećenje.

4.1.2. Faza brbljanja

Mrmljanje, odnosno brbljanje dostiže vrhunac u dobi od 6 mjeseci (Posokhova, 1998). Dojenče počinje stvarati sve više različitih jednosložnih zvukova koji se sastoje od kombinacije samoglasnika i suglasnika. Između 4. i 6. mjeseca života dojenče sve više eksperimentira s vlastitim glasom i organima (Posokhova, 1998). Još ne razumije značenje izgovorenih riječi i rečenice, ali razumije emotivni naboj ljudskog glasa. U ovom periodu dojenče prelazi iz faze gugutanja u fazu brbljanja (Posokhova, 1998).

Počinje proizvoditi točno određene zvukove koje se može prepoznati kao pojedinačne slogove (Posokhova, 1998). Počinje stvarati škripave ili kreštave zvukove, te se poigravati svojim vokalnim sustavom. Počinje izgovarati glasove p i t uz samoglasnik. Brbljanje je svrhovito i način je na koji dijete vježba proizvodnju zvukova kako bi se pripremilo za govorenje (Posokhova, 1998).

Dijete velikom brzinom savladava tvorbu glasova (Posokhova, 1998). S otprilike 7 mjeseci počinje se razvijati sposobnost direktnog oponašanja. S otprilike 9 mjeseci počinje se zanimati za razgovor. Ponavljanjem pojedinih glasova u dobi između 8 i 10 mjeseci dijete počinje tvoriti nizove slogova poput „ta-ta“ ili „ba-ba“. Povezivanje tih pojmova sa stvarnim osobama događa se individualno, u dobi od 9 do čak 20 mjeseci (Posokhova, 1998).

4.2.Lingvistička faza

Početak smislene upotrebe govora vezan je ne samo uz poboljšanje verbalnog nego i neverbalnog oponašanja (Posokhova, 1998). Dijete počinje koristiti geste, određene nizove kretnji i položaja ruku s određenim značenjem. Počinje obraćati pozornost na ono što zaokuplja roditelje i druge bliske osobe, te počinje razvijati pamćenje. Različitost u sposobnosti verbalnog izražavanja u dobi oko 12 mjeseci prije svega se tiče govora, a manje razumijevanja (Posokhova, 1998).

Za razliku od predlingvističke faze, redosljed javljanja glasova u ovoj fazi je djelomice određen (Posokhova, 1998). Prve riječi sastoje se od kombinacije okluziva i samoglasnika a broj glasova unutar riječi uglavnom je malen. Iz okluziva se postepeno razvijaju ostali glasovi, a izgovor glasova se postepeno čisti i razvija sve do 9. godine života. Dijete potkraj prve godine života poznaje imena i nazive osoba i predmeta s kojima je u svakodnevnom kontaktu. Shvaća jednostavne zahtjeve, poput „dodaj mi loptu“, te reagira na pitanja poput „gdje je medo“. Počinje shvaćati značenje riječi koja opisuje predmet koji se trenutno ne nalazi u djetetovom vidokrugu. Glagoli koje koristimo u komunikaciji s djetetom počinju dobivati konkretno značenje (Posokhova, 1998).

Oko 12. mjeseca života djeca razvijaju neku vrstu govornog žargona – posebnog, odraslima nerazumljivog govornog sustava sastavljenog od dugog niza različitih glasova (Posokhova, 1998). Dok govori, dijete oponaša tok, ritam i intonaciju govora odraslih iz svoje okoline. Taj govorni žargon dijete često koristi dok se igra (Posokhova, 1998).

Dijete je osjetljivo na razlike u tonovima, te, kad počinje progovarati i nadograđivati svoj rječnik, svaka riječ u sebi nosi tzv. modifikator tona koji može drastično promijeniti značenje (Posokhova, 1998).

Lingvistička faza započinje jednočlanim iskazima, oko 12. mjeseca života (Posokhova, 1998). Prelazak od brbljanja prema govorenju postupni je proces koji se proteže u višemjesečnom razdoblju. Prve riječi u pravilu su jednosložne ili dvosložne. Struktura riječi može utjecati na to hoće li dijete tu riječ pokušati izgovoriti u ranijim fazama govorno - jezičnog razvoja. Glavna svrha govora djeteta u ranoj lingvističkoj fazi uglavnom je imenovanje predmeta, i upravo zbog toga koristi najviše imenice. Prvi iskazi obično su povezani s tzv. telegrafskim stilom, u kojem nema gramatičkih riječi. Najpopularnije prve riječi sa značenjem uglavnom su tata, mama, baba, deda, ne, da, vau-vau, maca, nema, papati i piti, te različiti nadimci bliskih osoba. S porastom govornih oznaka pojavljuju se jednostavni glagoli, te se rečenica proširuje na iskaze s dvije riječi (Posokhova, 1998). Dijete koje razumije više nego što govori, pokušava izgovorom dostići razumijevanje, čime se priroda osigurala kako bi se vještine komunikacije sve bolje usvajale (Morris, 2009). Dijete isprva najjače reagira na riječi koje najčešće čuje te napreduje zahvaljujući njihovom beskrajnom ponavljanju. Stvaranje veze između određenog predmeta ili radnje, te pripadajuće riječi, pomaže u učenju govora (Morris, 2009).

Dječji rječnik brzo se proširuje u pogledu riječi koje razumije (pasivni rječnik), te u pogledu riječi koje upotrebljava (aktivni rječnik) (Morris, 2009). Posokhova (2008.) smatra da dijete u dobi od godine dana upotrebljava otprilike tri riječi sa značenjem. Do 15 mjeseci ih govori otprilike 20. Oko 18. mjeseca života broj naučenih riječi drastično se povećava, otprilike tempom od 6 novih riječi na dan. Brzina kojom usvaja riječi je nevjerojatna; do kraja druge godine dijete je u stanju naučiti oko 300 novih riječi. Korištenje novih, do sad neizgovorenih riječi pozitivan je znak koji potvrđuje da dijete jezik koristi na kreativan i svrhovit način, premda se možda ne radi o pravoj riječi, već djetetovoj vlastitoj, novoj riječi. Jednostavna upotreba imenice i glagola obilježava početke upotrebe dvočlanih iskaza. I dalje prevladava promjena intonacije u svrhu promjene iskaza od izjavnog prema upitnom. Oko 12. mjeseca života, dijete se pokušava pridružiti u pjevanju, oponašajući melodiju neovisno o riječima (Posokhova, 2008). Uživa slušajući pjesmu tako da roditelj izostavi posljednju riječ kako bi moglo popuniti prazno mjesto. Posebno voli pjesme koje uključuju i pokrete i riječi. Ovo razdoblje razvoja govora posebno je osjetljivo. Dijete počinje postepeno usvajati sve elemente materinskog jezika, razvijajući govor svjesnom glasovnom percepcijom ljudskog govora, a ne isključivo oponašanjem. Dijete počinje oblikovati svoj senzomotorički govorni sustav (Posokhova, 2008). Odsutnost ili ukočenost slogovnog brbljanja, jednolično usporeno brbljanje nevezano uz komunikaciju, nerazumijevanje i neslijeđenje jednostavnih govornih uputa (npr. dođi, daj mi to!) te odsutnost govornog oponašanja, smatraju se simptomima rizika pojave poremećaja govora u početku lingvističke faze (Posokhova, 2008).

5. KOMUNIKACIJA

Pojam komunikacija dolazi od latinske riječi *communicare*, što znači učiniti općim i ima nekoliko značenja: 1. priopćenje, izlaganje, predavanje, 2. promet, veza, saobraćaj, spoj jedne točke s drugom (Bratanić, 1993). Stoga, komunicirati znači: priopćiti, biti u vezi, spajati, dok je komunikativan onaj koji je lako snalažljiv u ophođenju s ljudima, pristupačan i razgovorljiv (Bratanić, 1993). Komuniciranje podrazumijeva, odnosno uključuje najmanje dvije osobe koje utječu jedna na drugu, što znači da komunikacijski odnos čine osoba koja šalje poruku odnosno informaciju i osoba koja tu poruku odnosno informaciju prima (Bratanić, 1993). Komunikacija je važna zbog njezinog utjecaja na psihološki i socijalni razvoj pojedinca koji svoju ličnost, svoje „ja“ razvija kroz interakciju s drugim osobama iz svoje okoline (Bratanić, 1993). Naša komunikacija stalno teče na dvije razine, a to su verbalna odnosno digitalna i neverbalna odnosno analogna (Bratanić, 1993).

5.1. Verbalna komunikacija

Oblici u kojima se verbalna komunikacija javlja su čitanje, pisanje, govorenje i slušanje (Bratanić, 1993). Verbalna aktivnost je svjesna aktivnost. Njezina funkcija je informirati o zbivanjima i predmetima iz okoline, o emocijama i stavovima, te se njome iznose ideje (Bratanić, 1993).

Odgajatelj je nakon roditelja još jedan važan model po kojemu djeca uče i s kojim se susreću u najranijem djetinjstvu, stoga je važno da stalno razvija i njeguje svoju govornu kulturu. Putem dostupnih materijala kojima raspolaže (knjige, slikovnice, priče, fotografije) i poticaja iz neposredne okoline, odgajatelj potiče razvoj dječjeg govora prilagođavajući se mogućnostima i interesima djece. Uloga odgajatelja je stvoriti verbalno pozitivno okruženje. U verbalnom pozitivnom okruženju odgajatelj svoju komunikaciju s djecom gradi kroz strpljivost, toplinu i mirnoću. U takvom okruženju odgajatelj pokazuje djeci kako je svjestan njihovih aktivnosti, aktivno sluša što mu djeca govore i potiče razgovore o njihovim vlastitim interesima i željama. Osim komunikacije dijete – roditelj, dijete – odgajatelj odvija se i komunikacija dijete – dijete. U razgovoru s vršnjacima djeca uče primjenjivati odgovarajuće konverzacijske strategije i tehnike koje ne uključuju u razgovor s odraslima, stoga se komunikacija dijete - odrasli i dijete – dijete bitno se razlikuje (Anonimno, 2016).

Verbalna komunikacija među djecom nije uvijek ista i ovisi o više faktora: dobnoj razlici među sudionicima razgovora, situacijskim elementima te spolu sudionika komunikacije (dječak – dječak, djevojčica – djevojčica, dječak – djevojčica) (Miljak, 1984). Komunikacija među djecom različite dobi najprirodniji je način komunikacije uopće i vrlo važan za poticanje i razvoj njihovih verbalnih sposobnosti (Miljak, 1984).

5.2. Neverbalna komunikacija

Najjednostavnija definicija neverbalne komunikacije glasi da je to „komunikacija bez riječi“ (Bratanić, 1993). Pri susretu s nekom osobom stvara se slika odnosno predodžba o njoj. Ta predodžba zapravo je poruka koju je ta osoba poslala neverbalnom komunikacijom (Burić Moskaljov, 2014). Neverbalna komunikacija nije svjesna aktivnost, već se zbiva spontano, te u situacijama kada su verbalna i neverbalna poruka različite, upravo se više vjeruje i oslanja na neverbalnu komunikaciju (Burić Moskaljov, 2014). Čitanje govora tijela može se učiti promatrajući ga na različitim mjestima na kojima se ljudi susreću i družu (Burić Moskaljov, 2014). Tako se može naučiti više o sebi i drugima i pritom se mogu poboljšati međusobni odnosi (Burić Moskaljov, 2014). Neverbalno ponašanje sastavni je dio ljudske komunikacije, funkcije neverbalnog ponašanja su sljedeće: izražavanje emocija, izražavanje odnosa prema osobama u komunikaciji (sviđanje/nesviđanje, dominacija/submisivnost i ostalo), predstavljanje sebe drugima ovisno o neverbalnim znakovima koji se upotrebljavaju: otvoreni – zatvoreni, pristupačni – nepristupačni, sigurni – nesigurni i mnogi drugi, neverbalno ponašanje kao pratnja govora služi za davanje uzvratnih reakcija, za pokazivanje pažnje i razne ostale funkcije (Knapp i Hall, 2010). Navedene funkcije mogu se naći i u primjerima verbalne komunikacije (Knapp i Hall, 2010).

5.3. Slušanje

Aktivno slušanje, za razliku od pasivnog, način je komunikacije koji nam omogućuje čuti, razumjeti i doživjeti sadržaj onako kako ga sugovornik doživljava, a istodobno, u međusobnoj interakciji, vrlo je važna i povratna informacija o razumijevanju i shvaćanju poruke (Divanović, Horvat i Ratkajec, 2004). Čuti i slušati ne znači isto, čuti se može bilo što, a da se to što se čulo pritom ne razumije. Slušanje već uključuje usmjeravanje pažnje, interpretaciju i pamćenje onoga što se je čulo. Stoga, aktivno slušanje je slušanje prilikom kojeg se sluša usredotočeno i odgovorno, s empatijom, a to znači uživjeti se u emocionalna stanja druge osobe i njezino razumijevanje (Papak, 2013).

Aktivno slušanje je važno kako bi se moglo točno čuti ono što je rečeno s ciljem shvaćanja sugovornika. Aktivnim slušanjem obraća se pozornost na cjelokupnu komunikaciju sugovornika što osim verbalnih poruka uključuje i govor njegovog tijela, odnosno neverbalne poruke (Divanović, Horvat i Ratkajec, 2004). Aktivnim slušanjem stvara se ugodno raspoloženje između govornika i sugovornika pod uvjetom da su jednako aktivni u procesu slušanja. Primateljevo aktivno slušanje pošiljatelju omogućava lakše izražavanje i brži pronalazak rješenja problema. Osoba osjeća povjerenje prema sugovorniku te i njemu i sebi, na taj način, pomaže u suočavanju s emocijama, posebice s onim intenzivnim, a zatim i s oslobađanjem od njih (Bratanić, 1993).

6. GOVORNO- JEZIČNE TEŠKOĆE

Mnoga djeca, bebe, mališani, predškolarci i školarci imaju poteškoća u jednom ili nekoliko područja govorno – jezičnog razvoja (Apel, K. i Masterson, J. J., 2004.). Manji broj djece ima slušne poteškoće. Oni ne čuju dobro ono što im se govori. Ima djece koja s teškoćama tumače zaprimljenu slušnu informaciju, odnosno dobro čuju, ali ne razumiju govor drugih ljudi. Neka djeca imaju teškoće s izgovorom. Njihov govor je ponekad teško razumjeti. Druga djeca imaju problema u području gramatike, nisu u stanju spontano usvojiti gramatička pravila i njihov jezik je disgramatičan. Nekima je teško upotrijebiti jezik u svrhu iskazivanja svojih potreba (Apel, K. i Masterson, J. J., 2004.). Neka djeca imaju problema s nekoliko govorno – jezičnih područja istodobno (Apel, K. i Masterson, J. J., 2004.). U nastavku će biti opisana stanja i sindromi koji najčešće uzrokuju zaostajanje u jezičnom razvoju male djece. Među poremećaje tečnosti govora ubrajamo: mucanje, brzopletost ili batarizam te patološki spor govor ili bradlaliiju (Škarić, 1988).

6.1. Usporeni govorno- jezični razvoj

Usporeni razvoj govora odnosi se na zaostajanje dok je govor još u razvoju, najčešće u razdoblju do treće-četvrtne godine života. Djeca razumiju govor svoje okoline, ali se služe rečenicama koje nisu primjerene kronološkoj dobi. U toj dobi djeca bi se već trebala služiti gramatički ispravnim rečenicama i to ne samo onim najjednostavnijim (Škarić, 1988). Zakašnjeli razvoj govora obuhvaća široku skalu zaostajanja u govornom razvoju (Škarić, 1988). Na dnu te skale nalazi se alalija, koja u potpunom smislu riječi znači negovorenje. U najtežim slučajevima dijete ne samo što ne govori nego i ne razumije tuđi govor. To možemo primijetiti kod djeteta već od godinu i pol dana. Naime u toj dobi dijete bi već trebalo razumjeti mnogo toga, npr. svakodnevnih rečenica, a situacijski i puno više. U nešto lakšim slučajevima dijete donekle razumije govor, ali ne govori. Obično razvije sustav gesti kojima komunicira s okolinom i tako zadovoljava svoje potrebe. Kako mnogo toga ne može izraziti gestom ni njegovo ponašanje često nije u skladu s dobi (Škarić, 1988).

Poremećaj se može primijetiti već oko druge godine, kad djeca s normalnim razvojem govora već slažu prve rečenice, ali s naglaskom na još nedovoljno gramatički ispravne rečenice. U trećem slučaju prisustva alalije, dijete razumije govor u dovoljnoj mjeri da roditelji ne primijete neka odstupanja. Takvo se zaostajanje može primijetiti već oko dvije i pol godine starosti (Škarić, 1988). Ukoliko roditelji posumnjaju na bilo koja zaostajanja u govoru svog djeteta, trebali bi se odmah obratiti za pomoć logopedu. Ako se radi o djetetu koje je još uvijek premalo za rehabilitaciju, roditelj može dobiti savjet ili korisne upute na koji način poticati govorni razvoj. Logopedi obično roditeljima predlažu pojačano bavljenje djetetom, navodi radi poticanja razvoja govora. Svaki roditelj pri tome ima svoju predodžbu o poslu koji ga čeka (Pavičić, 2012).

6.2. Mucanje

Ovaj oblik govornog poremećaja je lako prepoznatljiv zbog svojih specifičnih manifestacija, a to su: ponavljanje dijelova riječi ili rečenice, produžavanje glasova, zastoji u govoru, neadekvatne pauze, ubacivanje različitih glasova, poštapalice i obično dulje trajanje govora (Škarić, 1988). Mucanje je, dakle, poremećaj u tečnosti govora. Osoba s ovim poremećajem zna što želi ili treba reći, ali uslijed neusklađenosti pokreta njezinih govornih organa i disanja nastaju teškoće u obliku mucanja (Škarić, 1988). Više je kritičnih perioda za pojavu mucanja, a najčešće se može javiti između druge i pete godine života, zbog naglog razvoja rječnika i gramatike, razvoja kontrole govora, završetka faze usvajanja osnove materinskog jezika, ali i zbog stresa u obitelji ili široj okolini (Škarić, 1988.). Između druge i treće godine života, upravo zbog intenzivnog razvoja govora, može se javiti tzv. fiziološko mucanje. Simptomatski u potpunosti nalikuje pravom mucanju, ali je važno naglasiti da je to prolazna faza koja u najvećem broju slučajeva ne ostavlja nikakve posljedice na dječji govor. Ako ta faza produljeno traje, potrebna je stručna pomoć logopeda, jer se radi o razvoju „pravog“ tipa mucanja (Pavičić, 2012).

Teorije o mucanju javljale su se kao odraz teorijskih shvaćanja znanstvenih disciplina koje se bave čovjekom kao što su medicina, psihologija, pedagogija, lingvistika i dr. U početku se smatralo da je mucanje posljedica fizioloških ili organskih uzroka. Psihološke teorije uzroke mucanja ponajprije nalaze u emocionalnim konfliktima između djeteta i njegove okoline. Pedagoške teorije uzroke mucanja traže u nepravilnom govornom odgoju, odnosno, netolerantnom stavu odraslih prema prirodnim netečnostima u razvoju dječjeg govora. Lingvisti smatraju da do mucanja dolazi zbog problema vezanih uz usvajanje jezika, odnosno zbog dinamike učenja jezika prema zahtjevima i normama odraslih. U novije vrijeme o mucanju se sve više govori kao o posljedici neadekvatnog organiziranja pokreta govornog mehanizma u vremenu (Pavičić, 2012).

Kod mucanja je vrlo važan odnos okoline, pogotovo roditelja, prema djetetu i njegovu govoru. Strpljivo ponašanje spram dječjeg zamuckivanja, uz pružanje dobrih govornih uzora, usporen i smiren govor s djetetom, poticanje ugodne konverzacije i slično, najbolji je put za razvoj pravilnoga i tečnoga govora. Mucanje se najučestalije javlja na glasovima kao što su: p, t, k, b, d, i g. Ti se glasovi stvaraju najprije pregradom, a zatim eksplozijom. Mucanje se također može javiti i na drugim glasovima pregradnog tipa, kao što su c, č, ć, dž zatim m, n, nj, pa f, v, s, z, š, ž, r. Mucanje na samoglasnicima je rijetko, a može se javiti kod fiziološkog mucanja. U praktičnom radu s osobama koje mucaju najčešće mucanje dijelimo na blago, srednje jako i jako. Mucanje se izražava u obliku grčeva govornih organa. To nisu pravi grčevi, već povećana napetost pojedinoga ili više dijelova artikulatora. Kod mucanja se javljaju dvije osnovne vrste grčeva: klonički i tonički. Klonički grčevi su lagana ponavljanja glasova ili slogova i relativno su podnošljiva. Tonički grč je povišena napetost mišića organa za govor, fonaciju i disanje. U pravilu su dugi i intenzivni (Škarić, 1988).

6.3. Bradlalija

Bradlalija (patološki spor govor) se opisuje kao pretjerano spor govor (Škarić, 1988). Javlja se kao posljedica organskih oboljenja centralnog živčanog sustava te kod neke djece s mentalnom retardacijom i kod psihički bolesne djece. Glavno obilježje bradlalije je produljivanje svih glasova, posebno samoglasnika, usporen ritam i tempo govora. Djeca usporenog govora i inače su jako usporena i tromi u aktivnostima, ostavljaju dojam lijenosti i nezainteresiranosti. Govor drugih osoba često zbunjuje osobe s bradlalijom jer ih ne mogu shvatiti niti slijediti. Zato često ne mogu ni shvatiti poruku koja im je upućena. Misaoni procesi su im usporeni i reagiranje kasni. Često govore kroz nos, a takav govor je neugodan za slušatelje jer je zamoran zbog nejasnoće i razvučenosti (Škarić, 1988).

6.4. Batarizam

Batarizam (brzopletost) je način govora obilježen kaotičnošću, brzim prijelazima s jedne na drugu misao, ubrzanim tempom govora, nedovoljnim ograničavanjem osnovne ideje, nemogućnošću razrade osnovne ideje, prisutne su i teškoće koncentracije na bitno, a sve navedeno se najčešće manifestira usmenim govorom (Škarić, 1988). Brzopletost je poremećaj pripremnih misaonih procesa koji prethode govoru. Zbog verbalnih obilježja, od kojih je jedan od najčešćih simptoma zastoj u govoru, brzopletost se često zamjenjuje s mucanjem. Kod brzopletosti je poremećena osnova govora te se to odražava na sve veće cjeline i organizaciju govora: disanje, intonaciju, glas, ritmičnost, naglašavanje i gramatiku. Poremećeni su i detalji govora, odnosno leksik i izgovor glasova. Brzopletaši često imaju veoma siromašan vokabular bez obzira koliko godina su proveli u školi. Često se služe poštalicama i uzvicima (Škarić, 1988). Simptomi prema kojima se može prepoznati brzopletost: konfuzan i neorganiziran govor, ograničena svjesnost svojega govora, povremeno bolji govor kada se osobu upozori da uspori u govoru ili da više pazi na govor, skraćivanje riječi te vrlo nerazumljiv govor (Škarić, 1988).

6.5. Dislalia

Dislalia je istog značenja kao i neispravan izgovor glasova (Škarić, 1988). Najčešće neispravno izgovarani glasovi, navodi (Škarić 1988.), su: l, lj, r, s, z, c, š, ž, ć, č, đ i dž. Kod većine djece ovaj problem spontano nestaje tijekom ranih godina života. Međutim, kod neke djece umjesto da spontano nestaje on postaje sastavnim dijelom njihova govora koji je onda nerazumljiv za okolinu. Vršnjaci iz djetetove okoline često nemaju razumijevanja za takav govor te dijete biva izolirano.

Ovisno o skupini glasova koja je zahvaćena poremećajem, neispravan izgovor glasova dijeli se u nekoliko skupina: sigmatizam, rotacizam, lambdacizam, kapacizam, gamacizam, tetacizam, deltacizam i etacizam. Sigmatizam se u našem sustavu odnosi na neispravan izgovor glasova S, Z, C; Š, Ž, Č, DŽ; ŽĆ, Đ. Rotacizam se odnosi samo na poremećen izgovor glasa R. Lambdacizam obuhvaća neispravan izgovor glasova L i LJ. Kapacizam i gamacizam su nazivi za poremećaje glasova K i G. Tetizam se odnosi na poremećaj izgovora kada veći broj suglasnika prelazi u T odnosno D. Etacizam je naziv za poremećaj samoglasnika E. Autor još spominje da djeca u dobi između tri i tri i pol godine moraju ispravno izgovarati glasove p, b, t, d, k, g, m, n, j, f, v, h, l, a, e, i, o, u, dok se kod glasova s, z, c, š, ž, ć, č, dž, đ i nj tolerira neispravan izgovor do četiri ili četiri i pol godine. Najdulje se toleriraju glasovi lj i r - do pete godine. S napunjenih pet godina dijete treba pravilno artikulirati sve glasove, a ako i tada postoje smetnje izgovora, treba potražiti savjet stručnjaka logopeda kako dijete ne bi imalo teškoća pri polasku u školu (Pavičić, 2012).

DOB DO KOJE SE TOLERIRA NEISPRAVAN IZGOVOR NAKON TREĆE GODINE ZA NAVEDENE GLASOVE (Škarić, 1988)

Glas	Stupanj oštećenja	Dob
S	iskrivljen izgovor	4,5 godine
z	„	4,5 godine
c	„	4,5 godine
š	„	5,5 godine
ž	„	5,5 godine
ć	„	5,5 godine
č	„	5,5 godine
dž	„	5,5 godine
đ	„	5,5 godine
lj	zamjena sa l	4 godine
nj	zamjena sa n	3,5 godine
r	Iskrivljen govor	4 godine

6.6. Poremećaj čitanja i pisanja

S promjenama u društvu i potrebom za višim obrazovanjem, postaje jasno da je sposobnost čitanja i pisanja izuzetno značajna za svakog pojedinca. Tko ne može čitati ograničen je u izboru zanimanja, bez obzira što može biti natprosječno inteligentan (Škarić, 1988.). Posljedice na ličnost i mentalno zdravlje nerijetko su velike. Da bi dijete uspješno ovladalo čitanjem, ono mora razviti neke sposobnosti i savladati određene vještine. Mora poznavati do izvjesnog stupnja govorni jezik, prije nego što počne čitati, kako bi moglo shvatiti poruku teksta. Mora znati rastaviti riječi na sastavne dijelove, slogove i glasove. Treba naučiti vezu između slova i glasa, treba savladati orijentaciju u prostoru i praćenje slijeva na desno i gore-dolje, treba naučiti da je pisana riječ znak za izgovorenu i da ima isto značenje i treba razumjeti pisanu poruku (Škarić, 1988).

Disgrafija je specifičan poremećaj svladavanja vještine pisanja (Škarić, 1988). Pokazatelji disgrafije su: u pisanju se javljaju izostavljanje (škola-kola), premještanje (jedna-jenda), dodavanje suvišnog slova (aauto), ili sloga (planinina) te njihova zamjena (brod-drod) i miješanje slova. Djetetu se događa rastavljeno pisanje dijelova iste riječi ili sastavljeno pisanje nekoliko riječi zajedno, a vrlo često je prisutno izostavljanje točke i zareza, kao i problemi s velikim i malim slovom te pisanjem glasova č i ć. Disleksija je specifičan poremećaj u učenju čitanja koji može nastati i pored normalne inteligencije, dobrog vida i sluha te adekvatne motivacije (Škarić, 1988). Pokazatelji disleksije su: nesposobnost djeteta da prepozna prvi glas u riječi, dijete ne može spojiti glasove u riječi, ne može izreći koji su glasovi u riječi, nema „vizualni rječnik“ i treba mu vremena da poveže slovo i glas („slovka“). Rješenje je pravovremeno traženje stručne osobe logopeda (Škarić, 1988).

6.7. Poremećaj glasa

Prvi i najuočljiviji poremećaj fonacije je promuklost (disphonia) (Škarić, 1988). Promuklost označava sve promjene na glasu bez obzira na mogući uzrok. Poremećaji fonacije mogu nastati zbog organskih promjena, ali mogu biti i posljedica pogrešne uporabe glasa. Uvijek moramo nastojati otkriti pravi uzrok promuklosti kako bismo pravilno provodili liječenje i rehabilitaciju (Škarić, 1988). Najučestalija promjena glasa u dječjoj dobi je hiperkinetička disfonija. Čvorići na glasnicama najčešće su organske promjene u djece, a nastaju kao posljedica hiperkinetičke disfonije (Škarić, 1988).

Najučestaliji je uzrok promuklosti prevelika uporaba glasa. Ako primijetimo ovakve ili slične teškoće glasa kod djeteta moramo se javiti stručnjaku – logopedu, kako one ne bi postale kronične. Aerodinamskim ispitivanjem moguće je na temelju dobivenih parametara ocijeniti stanje aktivatora i generatora glasa. Krajnji čin glasovne terapije je uspostaviti pravilan, eukinetički fonacijski mehanizam s glasom normalne visine, intenziteta i kvalitete. Zloupotrebna glasa podrazumijeva veliku glasnoću, intenzitet, agresivan način govora, prečeste nelingvističke vokalne aktivnosti (nakašljavanje, pročišćavanje grla) koji dovode do glasovne patologije (Pavičić, 2012).

6.8. Uzroci poremećaja izgovora

Ponekad uzroke poremećaja izgovora nije moguće sa sigurnošću odrediti. No, poznato je da vidljiva organska odstupanja u građi organa koji sudjeluju u artikulaciji glasova – usne, nepce, čeljust, zubi ili blaga oštećenja sluha mogu uzrokovati nepravilan izgovor glasova (Benc Štuka, 2010). Uzročnici poremećaja izgovora mogu biti i motorička nespretnost i nedovoljna diferenciranost pokreta jezika, usana, gornje i donje čeljusti. Loše navike iz djetinjstva poput preduge upotrebe „duda varalica“ ili bočice te „dudanje“ prstića mogu uzrokovati poremećaje izgovora glasova, a mogu dovesti i do ozbiljnih deformacija zubića i nepca. Još neki od uzroka poremećaja izgovora mogu biti i slabiji fonematski sluh, nepravilan uzor iz djetetove najbliže okoline, kao i odrastanje djeteta u socijalno i pedagoški depriviranoj sredini. Zaostajanje u intelektualnom razvoju, cerebralna paraliza te neki drugi poremećaji uglavnom su popraćeni poremećajima izgovora koji znatno produljuju logopedsku terapiju. Ako postoje neka neurološka odstupanja kod djece, logopedska terapija trajati će znatno dulje (Benc Štuka, 2010).

7. ČIMBENICI KOJI UTJEČU NA RAZVOJ GOVORA

Poticati i njegovati govor kod djeteta znači razumjeti zakonitosti njegova razvoja, ali i njegovu individualnost te u skladu s navedenim stvoriti djetetu poticajno okruženje za razvoj govora. U današnje vrijeme tehničke civilizacije i u vrijeme kada je slika djetinjstva promijenjena, važno više nego ikada stvoriti djeci poticajno okruženje za govor. Dijete jezik ne uči već ga usvaja te se njegov materinski jezik razvija unutar njegova govornog organizma. Preduvjet za usvajanje jezika jest okolina koja govori odnosno jezična zajednica (Velički i Katarinčić, 2011).

Samoglasnici služe za iznošenje osjećaja i raspoloženja, dok suglasnici obilježavaju odnos prema vanjskom svijetu. Spajanjem suglasnika i samoglasnika započinje faza gukanja koja je jedan od temelja razvoja govora (Velički i Katarinčić, 2011). Ritmičkim ponavljanjem samoglasnika i suglasnika, izgovaranjem prvih rimovanih stihova malešnica u društvu odraslih i djece, poticajno se utječe na zdrav razvoj govora, ali i na cjelokupno djetetovo zdravlje. Jako je važno što duže igrati s djecom igre u kojima je uključeno ponavljanje samoglasnika (igre vokalizacije), jer na taj način djeca otvaraju prema svijetu stvarajući glasove koji su emotivni, duševni i voljni te koji iznose način na koji dijete shvaća vanjski svijet (Velički i Katarinčić, 2011).

7.1. Urođenost sposobnosti

Djeca dolaze u fazu gukanja i glasovnog brbljanja bez ikakvog udjela iskustava, na temelju čistog sazrijevanja (maturacije). Djeca već u dobi od oko šest mjeseci proizvode različite glasove, ali to ne znači da se u njih razvila sposobnost za artikulaciju, već ona to rade spontano na temelju sazrijevanja određenih dispozicija. Tek onda kad počnu formirati senzorno-motoričke asocijacije i usklađivati vlastitu produkciju glasova s glasovima svoje govorne okoline te izostavljati glasove koje u toj okolini ne čuju, možemo govoriti o sposobnosti za artikulaciju koja se razvija u sprezi maturacije, dispozicija i učenja, kao o jednoj od sposobnosti za govor (Stančić i Ljubešić, 1994).

Proces sazrijevanja je pretežno biotički proces određen genima ili nasljeđem, iako mogu na njega u manjoj mjeri utjecati i neki vanjski fizikalni i biotički faktori. Postoji naziv >>socijalno sazrijevanje<<; ono također ovisi o nekim biotičkim faktorima, ali je i velikim djelom određeno i socijalnim učenjem te ga zbog toga treba oštro razlikovati od biotičkog sazrijevanja (Stančić i Ljubešić, 1994).

7.2.Maturacija

Sposobnost za govor ili drugim riječima, subjektivni uvjeti o kojima ovisi uspješnost stjecanja govora u djeteta su raznovrsne kao što su raznovrsni i aspekti govora: govor ima fonacijski i artikulacijski aspekt, on ima semantički sadržaj i lingvističke odnosno gramatičke oblike, govor je usmeni i pismeni, receptivan i ekspresivan (Stančić i Ljubešić, 1994). Različiti aspekti govora imaju kao pretpostavke i razvoj različitih sposobnosti za govor i to kako u svom dispozicijsko-maturacijskom dijelu tako i onom svom dijelu koji stoji pod utjecajem iskustva (Stančić i Ljubešić, 1994).

Niti maturacija niti prilike za stjecanje govornog iskustva nisu za svu djecu jednake niti su jednake za sve aspekte govora; može biti da maturacija dispozicija potrebnih za artikulaciju u djeteta zaostaje pa dijete značajno zaostaje u artikulaciji, iako se semantička funkcija govora u takvog djeteta može normalno razvijati. S obzirom na različite aspekte govora, artikulacija obuhvaća tri područja ponašanja, a to su motoričko, senzoričko i kognitivno. Maturacija je proces koji se sastoji u stjecanju sve veće spremnosti organa i organizma kao cjeline za vršenje različitih funkcija prilagođavanja (Stančić i Ljubešić, 1994).

7.3.Utjecaj roditelja u govornom razvoju

U odnosu između djeteta i majke, kroz odašiljanje signala i reagiranje na njih, počinje se razvijati i socijalna interakcija, te dijete shvaća kako može utjecati na svoju socijalnu okolinu (Petrović-Sočo, 1997). Ono se počinje služiti vokaliziranjem i gestikuliranjem kako bi usmjerilo pozornost na sebe. Upravo zato kvaliteta zajedničkih aktivnosti djeteta i njemu najbliže osobe predstavlja osnovu svjesnog sporazumijevanja (Petrović-Sočo, 1997). U matrici majčinskog započinje dječja individualna i socijalna egzistencija. Na taj način razvija se komunikacija, koja se prvotno kod djeteta odvija neverbalno, dok se majka služi pojednostavljenim govorom prilagođenim djetetu kako bi s njim komunicirala. Bitno je da i majka pridaje određena značenja glasovima i vokalizacijama koje proizvodi dijete, te da ponavlja riječi koje dijete izgovara kako bi dijete lakše usvojilo prve riječ (Petrović-Sočo, 1997).

S vremenom djetetova neverbalna komunikacija prelazi u verbalnu, koju u početku kombinira s gestama i oslanjanjem na neposrednu situaciju (Petrović-Sočo, 1997). Roditeljski govor prilagođen je djetetovoj nepotpuno razvijenoj sposobnosti govornog izražavanja. U 1. godini života, dijete se počinje služiti jezičnim kodom koji preuzima iz svoje obitelji. U tom je razdoblju roditeljska uloga ključna, jer roditelj može poticati učenje tog jezičnog koda optimiziranjem vlastitih interakcija s njime (Petrović-Sočo, 1997).

Između 6. mjeseca i godine dana, u vrijeme kad se govor mijenja te prelazi iz predlingvističke u lingvističku fazu, djetetu je bitno dati primjer ispravnog govora kojeg će ono oponašati, pa treba govoriti jasno, polagano, dodavanjem primjera, izraza i pokreta značenju izgovorenih riječi (Petrović-Sočo, 1997). Aktivno bavljenje djetetom i svakodnevna intenzivna komunikacija ključni su za razvoj djeteta u svim područjima, a posebice u govornom. Zdrava, pozitivna okolina unutar koje će se dijete osjećati zaštićeno i sigurno, najbolji je poticaj za istraživanje, progovaranje i korištenje naučenog (Petrović-Sočo, 1997).

7.4. Utjecaj odgajatelja u govornom razvoju

Uspostavljanje komunikacije između odgajatelja i djeteta temelji se na stvaranju socio-emocionalne veze koja se razvija svakodnevno kroz aktivnosti odgajatelja i djeteta, navodi (Petrović – Sočo, 1997). Petrović – Sočo (1997) također ističe kako svakodnevne situacije, koje se ponavljaju i koje odgajatelj prati odgovarajućim govornim izrazom, omogućuju djetetu da postupno razumije govor odgajatelja. Odgajatelj u interakciji i komunikaciji, vokalizacijom, gestama i aktivnostima, izmjenjuje zajednička značenja. Jezik postaje i ključno oruđe uspostave odnosa i s odraslima i s ostalom djecom u odgojnoj grupi i okružju. S obzirom na činjenicu da riječi znače i objekte i ideje, jasno je da je jezični razvoj direktno utjecajan i povezan i s kognitivnim razvojem djeteta (Petrović-Sočo, 1997). Učestala jezična iskustva i mogućnosti jezične ekspresije u razdoblju od treće do pete godine života u izrazito važnoj mjeri pridonose i uvećanju dječjeg vokabulara. Velika je važnost bogatog rječnika djeteta budući da on direktno utječe i na brži i bolji razvoj dječjih sposobnosti čitanja (Petrović – Sočo, 1997).

Da bi se uspostavila verbalna komunikacija s djetetom i da bi se razumio njegov govor o predmetima i aktivnostima, koje se ne oslanjaju na neposredni kontekst, odgajatelj organizira različite situacije i kreira raznovrsne aktivnosti –od pričanja jednostavnih priča, razgledavanja slikovnica, do lutkarskih kratkih dramatizacija i igara scenskim lutkama (Petrović – Sočo, 1997). Najvažnije je još i to da odgajatelj koristi takve situacije za izazivanje spontanog govora djece. Djetetu će se omogućiti da govor koristi na raznolik način i u različite svrhe dobrim i pravodobnim odabranim aktivnostima, gdje će se zanimanje za aktivnost provoditi prirodno i nenametljivo (Petrović – Sočo, 1997).

Odgajatelji mogu uvelike pridonijeti tijekom edukacijsko-rehabilitacijske intervencije i uspješnosti specijalističkih tretmana (Petrović-Sočo, 1997).

Da bi prevenirali poteškoće u dječjem govoru i poticali ispravan dječji govor, odgajatelji trebaju djeci pružati pravilan govorni model, poticati socijalnu integraciju djece u skupini vršnjaka koristeći nedvosmislene reakcije na ruganje. Također odgajatelji ne smiju prisiljavati djecu na govor ukoliko dijete to ne želi, takvoj djeci moraju se ponuditi aktivnosti u kojima nije potreban govor. Odgajatelji moraju prilagoditi vremenske dimenzije za pojedine odgojno-obrazovne sadržaje. Odgajatelji ne bi trebali ispravljati i osvještavati specifična obilježja djetetova govora, osim ako je riječ o brzopletašu jer s njim treba raditi na govornom osvješćivanju. Svaka sumnja o postojanju teškoća, odgajateljima treba biti signal da je potrebno savjetovanje s logopedom (Petrović – Sočo, 1997).

7.5. Uloga igara u govornom razvoju

Igra je jezikom prirodna ljudska aktivnost, prostor u kojem se odrasli i djeca oslobađaju u vlastitom jeziku, u kojem stvarno uživaju intuitivno svladavajući pravila i usvajajući sposobnost postupanja u skladu s postavljenim pravilima ili ista (svjesno) prekršiti. Jezične igre sve one igre kojima je izražajno sredstvo jezik u svim svojim pojavnostima. Spoj igre kao prirodne dječje djelatnosti te jezika koji je jedan od osnovnih sredstava sporazumijevanja u svijetu, djeci omogućuje neopterećeno učenje i ovladavanje društvenim, a zatim i jezičnim ulogama, korištenje naslijeđenoga iskustva, individualnosti te kreativnosti (Peti-Stantić, 2008).

Djeci se trebaju pružiti prilike u kojima se mogu slobodno izražavati, a to se upravo može ostvariti kroz jezične igre kada odrasli djeci čitaju, pjevaju, pričaju, sudjelovanjem u dijalozima s odraslima te samostalnim izražavanjem u monolozima (Herljević, 2007). Herljević (2007) smatra kako pri razvoju govora i sprječavanju govorno-jezičnih teškoća od velike pomoći mogu biti ritmične i slikovite pjesmice. U to se uvjerila prilikom svog logopedskog rada s djecom, tijekom kojega je primijetila da je djetetu lakše prihvatiti govorno gradivo, ukoliko je ono ritmično, dostupno vizualiziranju. Također, Herljević (2007) navodi da dijete ritmične i slikovite pjesmice uči spontano, bez naprezanja, zato što osjeća zadovoljstvo već od samog procesa ponavljanja.

Velički i Katarinčić (2011) naglašavaju kako za djecu učiti govor znači iznutra putem disanja (strujanja) zraka aktivirati tijelo. Ritmičkim ponavljanjem jezičnog dobra dijete dobrovoljno vježba jezik. Na taj način uči točno i čisto izgovarati suglasnike i samoglasnike, veže ih te potom nije ometano njihovim značenjem, vježba tehniku i govor, a sve to zato što se veseli zvuku. Stoga ističu važnost malešnica, dječjih pučkih pjesama, za razvoj govora. Igre prstima ili malešnice razvijaju se kod svih naroda te su uglavnom u svim dijelovima svijeta i prvi pjesnički tekstovi s kojima se dijete susreće. To su pjesmice utkane u dječji život, u njima dijete ne ostaje pasivni promatrač, već one obilježavaju susret odnosno odnos između odraslih i djece, emocionalni i integralni razvoj (Velički i Katarinčić, 2011).

Pri izvođenju igara prstima, navode Velički i Katarinčić (2011), djeca se moraju usredotočiti kako bi pravilno izvela radnju, trebaju uvježbati preciznost da bi pravilno ponovila tijekom određene radnje. Pritom djeca povezuju pokret i govor na najučinkovitiji način – omogućuju poticanje govora pokretom.

8. MEĐUOVISNOST GOVORA I MOTORIKE

„Znanstvenici koji proučavaju razvoj dječjeg živčanog sustava, a posebice razvoj govora, otkrili su veliko stimulativno značenje funkcije ruke. Filozofi su dokazali da razina razvijenosti dječjeg govora izravno govori o stupnju formiranosti finih pokreta ruku“ (Herljević i Posokhova, 2002). Navedeni autori naglašavaju da što su djetetovi prstići aktivniji, tim se više ostvaruje govorni, intelektualni i emocionalni razvoj, a u suprotnom, kada razvoj fine motorike zaostaje, tada zaostaje i razvoj govora. Također se spominje kako je razvoj govora normalan kada razvoj pokreta prstiju odgovara dobi djeteta, to se isto tako treba prilagoditi i voditi brigu o tome. Naše su ruke neprestano aktivne. Preko njih velikim dijelom komuniciramo sa svijetom oko sebe. Naše ruke povezuju motoriku i sensoriku. To znači da kad opipavamo neki predmet razvija se taktilni osjet, a kad njim ciljano manipuliramo, radimo pokrete, prije svega pokrete prstiju. Upravo kod djece ta dvostruka funkcija, spominju Velički i Katarinčić (2011.) igra vrlo važnu ulogu, prije nego što dijete progovori. Funkcija pokreta ruke razvija se od cjeline – cijele ruke prema dijelovima – pojedinačni prsti i lakat te od sredine dlana prema van – vrhovi prstiju. Kordinacija oko – ruka je posebno značajna budući da imamo mogućnost kontroliranja ruku uz pomoć očiju te se na osjetilo vida vrlo često i puno oslanjamo. Jasan primjer za ovu funkciju je učenje pisanja.

Zanimljivo je da se dijelovi središnjeg živčanog sustava, odnosno moždane stanice koje su zadužene za govor, nalaze na istome mjestu kao i zrcalni neuroni odgovorni za sustav upravljanja pokretom (Velički i Katančić, 2011). U razdoblju između šestog i osmog mjeseca starosti dijete počinje rukama izvoditi ritmične pokrete (Posokhova, 2005). Pokreti se mogu izvoditi pljeskanjem ili tapšanjem. Prisutna motorika, koja je bila izvan djetetove kontrole, postaje ritmična i kontrolirana. U razdoblju između osmog i desetog mjeseca starosti djeteta u razvoju motorike uočavamo jednostavne geste. Neke od gesta su mahanje ili pokazivanje. Nakon toga dijete počinje oponašati geste koje su mu do tad bile nepoznate radnje. Sukladno tome, počinje govoriti riječi koje još nije znalo. U daljnjem razvoju, kad dijete bude došlo do dobi od dvije do dvije i pol godine, ono počinje graditi različite konstrukcije od kocaka (Posokhova, 2005). Tada to predstavlja razinu ritmičkog razvoja. Štoviše, na govornoj razini dijete istodobno govori gramatički pravilnijim rečenicama i stvara vlastiti govor. Kada razvoj pokreta prstiju odgovara dobi, razvoj govora je također normalan. Kada razvoj fine motorike zaostaje, zaostaje i razvoj govora (Posokhova, 2005). Autorica navodi kako su znanstvenici došli do zaključka da se formiranje važnih govornih zona u mozgu ostvaruje pod utjecajem živčanih impulsa prstiju ruku. U većoj aktivnosti prstiju bolje se ostvaruje govorni, intelektualni i emocionalni razvoj. Što je djetetova motorička aktivnost veća, tim se intenzivnije razvija njegov govor (Posokhova, 2005)

9. SPOLNE RAZLIKE U RAZVOJU GOVORA

Brojni su se stručnjaci za razvoj djeteta bavili istraživanjima spolnih razlika u razvoju, otkrivši da se govor razvija nešto brže u djevojčica nego u dječaka premda su razlike minimalne i javljaju se tijekom prve godine života. Značajnije su razlike otkrivene u stilovima jezičnog razvoja; 80% djevojčica ima referentni, dok otprilike 60% dječaka ima ekspresivni stil usvajanja jezika, zbog čega su djevojčice razgovjetnije, preciznije te u početku imaju bogatiji rječnik imenica (Apel i Masterson, 2004).

Većina djevojčica prve riječi počinje koristiti u dobi između 9 i 10 mjeseci, a većina dječaka u dobi između 12 i 13 mjeseci. Do 13. mjeseca života djevojčice imaju otprilike 13 riječi u svom aktivnom rječniku, dok dječaci tu brojku dostižu s otprilike 16 mjeseci. Aktivni rječnik s otprilike 50 korištenih riječi oba spola dostižu do 17. mjeseca života. Djevojčicama je potrebno otprilike 5, a dječacima 7 mjeseci da dostignu razinu rječnika od 50 riječi (Jelčić Jakšić, 2008).

Građa govornih organa te njihov smještaj unutar govornog aparata razlikuje se kod muškaraca i žena, pa tako muškarci imaju duže i deblje glasnice te duži i širi grkljan. No razlike u govornim organima počinju se javljati tek oko 3. godine života, a znatne razlike u glasu tek u vrijeme puberteta (Jelčić Jakšić, 2008).

Razlike između dječaka i djevojčica djelomice su uvjetovane i različitim načinima na koje im se roditelji obraćaju. Razlike su uglavnom u majčinom ophođenju. Majke s djevojčicama razgovaraju nešto više nego s dječacima, postavljaju više otvorenih pitanja, te upotrebljavaju više govora usmjerenog na dijete. S dječacima roditelji najviše komuniciraju pri igranju, a s djevojčicama u različitim situacijama. U igri, razgovor s djevojčicama apstraktniji je i složeniji, jasnijeg izgovora. Djelomice je razlog tome što djevojčice i dječaci igraju različite tipove igara. Igre koje odabiru djevojčice ostavljaju više prostora za različita imenovanja i postavljanja pitanja, opisivanja emocija i sl., dok su dječacima privlačnije igre u kojima se koriste bučnim zvukovima i ekspresivnim jezičnim stilom (Apel i Masterson, 2004).

ZAKLJUČAK

Jezič je bogat i prilagodljiv sustav kojim iskazujemo naše misli i razumijevanje drugih ljudi. On pretpostavlja način socijalizacije i učenja. Kako dijete sve bolje ovladava jezičnim vještinama, lakše mu je izražavati svoje osjećaje, objašnjavati i izražavati želje, učiti i sl.

Govor čovjeka oblikuje i obilježava. Govorom, kao i neverbalnom komunikacijom, od najranije dobi on se počinje uključivati u svoju zajednicu. No prije no što nauči govoriti, dijete mora naučiti slušati, jer su slušanje i govor neodvojive cjeline. Razvoj govora kod djeteta složen je proces na koji može utjecati mnogo različitih čimbenika, pa je upravo zbog toga obitelj, kao djetetovo najprirodnije okruženje, najbitnija u procesu razvoja govora. U početku, razvoj govora povezan je s psihološkim te razvojem motorike, no ponekad se dogodi da razvojem govora motorički razvoj počinje kasniti i obrnuto. Bitno je naglasiti da se svako dijete razvija individualno te roditelji i odgajatelji moraju imati individualan pristup prema svakom djetetu. Razvoj govora počinje od samog rođenja, dijete od samog početka osluškuje govor oko sebe te je važno da odrasli odvoje vrijeme za poticanje govora od rođenja djeteta i da razviju stav da je i vrijeme provedeno s djecom također njihovo, a upravo je to vrijeme posebno vrijedno.

Zaostajanje u govornom razvoju može biti posljedica mnogih uzroka, a nije rijetko da se kod istog djeteta nađe njih nekoliko. Roditelji, odgajatelji trebaju pravodobno tražiti pomoć, nakon čega slijedi dijagnosticanje i otkrivanje uzroka u govornom razvoju, mogu pomoći u otklanjanju uzroka ili barem ublažavanju poremećaja. Rano djetinjstvo najosjetljivije je razdoblje za usvajanje govora. Stoga je jako važno da u tom osjetljivom periodu dijete ima adekvatno poticajno okruženje kako bi razvilo govor.

Zbog povezanosti govora i motorike, uloga odgajatelja je da kod djece potiču finu motoriku a to je moguće pomoću igre prstima. Igra prstima je vrlo korisna vježba za razvoj fine motorike te mentalnog i govornog razvoja, uklanja napetost u rukama i govornim organima te zbog toga može pozitivno utjecati na mucanje i ostale govorne teškoće. Također odgajatelj samim uvođenjem djece u poeziju potiče dječji govor jer poezija razvija u djetetu osjećaj za ritam i sposobnost uočavanja rime, pamćenje, emocija, mentalnih i kreativnih potencijala. Uvođenjem djeteta u dramske aktivnosti odgajatelj kod djeteta jača koncentraciju, potiče spontanost komunikacije i suradnju s drugom djecom kada djeca ulaze i izlaze iz uloga. Dijete se u takvim aktivnostima oslobađa od straha pred javnim nastupom. Roditelji mogu utjecati na djetetov govorno-jezični razvoj proširenjem i preoblikovanjem što znači da kad dijete nešto kaže roditelji proširuju ono što je dijete reklo u dublju i složeniju rečenicu, ali je i potrebno preoblikovati ako je dijete nešto krivo reklo. Drugi način je da roditelji nakon što dijete kaže pravilnu rečenicu jednostavno ponove i nastave razgovor temeljen na tome što je dijete upravo reklo. Tko roditelji djetetu daju do znanja da je složilo pravilnu rečenicu. Važno je osvijestiti roditelje i odgajatelje o važnosti njihove uloge na djetetov razvoj govora te na cjelokupni razvoj. Odgajatelji i roditelji koristeći riječi kojima hrabre djecu, potiču ih na daljnje slobodno izražavanje vlastitih misli, ideja i osjećaja.

LITERATURA

- Andrešić, D. (2010). *Poremećaji ritma i tempa govora*. U D. Andrešić i N. Benc Štuka (Ur.), *Kako dijete govori?* Zagreb: Planet Zoe
- Apel, K., Masterson, J. J. (2004). *Jezik i govor od rođenja do šeste godine: od glasanja i prvih riječi do početne pismenosti – potpuni vodič za roditelje i odgojitelje*. Lekenik: Ostvarenje
- Batarić, M.(1993.) *Mikropedagogija. Interakcijsko – komunikacijski aspekt odgoja. Priručnik za studente i nastavnike*. Zagreb:Školska knjiga
- Herljević, I. (2007). *Pjesme i igre za razvoj govora pravilnog izgovora, bogatog rječnika, dugog pamćenja i dječje zabave*. U I. Posokhova (Ur.), *Govor, ritam, pokret* Buševac: Ostvarenje
- Peti – Stantić, A., Velički V. (2008). *Jezične igre za velike i male*. Zagreb: Alfa
- Petrović – Sočo, B. 1997). *Dijete, odgajatelj i slikovnica*. Zagreb: „Alinea“
- Posokhova, I. (2008). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece: priručnik za roditelje*. Buševac: Ostvarenje
- Stančić, V. i Ljubešić, M. (1994). *Jezik, govor, spoznaja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Škarić I. (1988). *Govorne poteškoće i njihovo uklanjanje*. Zagreb: Mladost
- Velički, V. i Katrainčić, I. (2011). *Stihovi u pokretu*. Zagreb: Alfa d.d.
- Velički, V. (2009). *Poticanje govora u kontekstu zadovoljenja dječjih potreba u suvremenom dječjem vrtiću*. METODIKA: časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi.
- Šimić, G. (2008). *Ustroj i djelovanje moždane kore*, Dostupno na: <http://dementia.hiim.hr/ustroj.htm> (10.4.2017.)
- Papak, D. (2013). *Aktivno slušanje*, Dostupno na: <http://www.dv-panda.hr/za-roditelje/aktivno-slusanje/> (10.6.2017.)

Anonimno, (2016). *Verbalno okruženje*, Dostupno na: <http://www.vrtic-izvor.zagreb.hr/>
(10.6.2017.)

Pavičić, K. (2012). *Logopediska terapija*, Dostupno na:
<http://www.hld.hr/logopediska-terapija/> (10.4.2017.)